

РЕЦЕНЗИЯ

По конкурс за заемане на академична длъжност “професор” по професионално направление 3.2. Психология (Организационна психология, експериментална психология), обявен за нуждите на Варненски Свободен университет “Черноризец Храбър” в ДВ, бр. 59/02.08.2011 с единствен кандидат доц. д-р Валери Стоилов Стоянов

Рецензент: проф. д.пс.н. Снежана Евлогиева Илиева, СУ “Св. Климент Охридски”

Обща характеристика, образование и професионално развитие на кандидата

Конкурсът за заемане на академична длъжност “професор” във Варненски Свободен университет “Черноризец Храбър” е обявен и се провежда в съответствие с изискванията на Закона за развитие на академичния състав. Единственият участник в конкурса по професионално направление 3.2. Психология (Организационна психология, експериментална психология) доц. д-р Валери Стоилов Стоянов е автор на повече от 120 научни труда. В настоящия конкурс той представя общо 58 научни публикации, от които 3 са авторски монографии, 5 са учебници и учебни помагала, 5 са научни студии, 35 – научни доклади, 1 справочник и 1 публикувана рецензия, като от тях публикациите в съавторство са 25.

Доц. д-р Валери Стоянов е завършил Висше военноморско училище “Н. Й. Вапцаров”, гр. Варна през 1985 г., където работи непосредствено след дипломирането си като офицер и преподавател по военна психология. Той защитава дисертационен труд на тема “Влияние на личностната тревожност върху подготовката на курсанти във висше военно училище” през 1999 г., а от 2002 г. е доцент във ВВМУ, където преподава военна психология, психология на морската дейност и организационно поведение. От 2008 г. до момента е доцент на основен трудов договор във ВСУ „Черноризец Храбър, където е титуляр на лекционните курсове по организационна психология, експериментална психология и стрес и личностни промени.

Доц. Стоянов има участие в ред приложни проекти в организации от различни сектори и във проекти, финансирани от ФАР и по програма „Административен капацитет”. Той е изнасял лекционни курсове на английски език у нас и в чужбина по проблеми на организационната психология, както и е ръководител на докторанти, единият от които е успешно защитил дисертация.

Анализ на научните постижения на кандидата

Научните трудове на доц. Валери Стоянов съответстват на профила на обявения конкурс и на четените от него лекционни курсове. Той е автор на монографии и учебници по организационна психология (публикации № 1, 2, 53) и експериментална психология (публикации 3, 54, 55).

Съществена част от публикациите му са в областта на професионалния стрес (публикации 1, 4, 9, 10, 13, 17, 22, 26, 49), като в тях са представени предимно резултатите от собствени емпирични изследвания. В тази област е и основният му научно-изследователски труд, с който участва в настоящия конкурс – монографията ”Психичен стрес в организацията. Системен модел за изследване” (2011 г.) с обем от 270 страници, която ще бъде предмет на по-обстоятелствен анализ. В монографията са отразени творческите търсения на автора в една изключителна актуална проблематика, която, въпреки че представя изследователски интерес в психологията от десетилетия, си остава все още предоставяща нови възможности и насоки на проучване. Монографията е структурирана в три основни глави. В първата е налице сполучлива и задълбочена интеграция на станали вече класически модели за изследването на стреса със съвременни насоки за анализа и управлението му, които се разработват в последното десетилетие. Подчертават се предимно изследванията на стреса в организационна среда, като се извеждат предимствата и приносите на всеки от моделите за неговото обяснение. Направен е анализ на причините и последствията от стреса в индивидуален план, като се отчита организационния контекст, който в една или друга степен детерминира реакциите и поведението на личността в стресираща ситуация.

Съществено място се отделя на ролята на личността и на личностните характеристики, които определят възприемането и справянето със стреса, като тревожност, локус на контрол, тип А поведение и ред други променливи, които са предиктори на справянето със стреса. Базирайки се на постиженията в интеракционистките и тразакционни модели за стреса, доц. В. Стоянов аргументира необходимостта от системен подход за неговото проучване, като, както подчертава, поставя личността в “центъра на стреса”, а индивидуалните особености се определят като своеобразен “филтър”, през който се анализира постъпващата информация от организационната среда. Трябва да се отдаде заслужено внимание на факта, че се поставя акцент върху обратната връзка, която има преживяването и справянето със стреса, а именно, че интензивността на преживяните последици от стреса оказва

влияние върху оценката на средата, кумулирания стрес и избора на стратегии за справяне. Съществено значение се отделя на дискутиране на двете основни хипотези - медиаторната и модераторната, които са предмет на научни дебати при изследването на стреса и съответно се привеждат аргументи за приложимостта на всяка от тях.

Направеното обобщение на научните търсения в областта на стреса в организацията е подкрепено с резултати от собствено емпирично изследване, описани в трета глава. Подчертава се, че изборът на стратегии за справяне зависи опосредствано от характера на оценката на средата, нивото на кумулирания стрес и респективно интензивността на последиците от стреса (с. 97). Монографията изобилства от емпирични данни и е съществен принос към дебата за ролята на личността и ситуацията, респективно организационната среда, при справянето със стреса и за изясняване на сложните причинно-следствени зависимости между кумулирания стрес, стратегиите за справяне и последиците от стреса за трудовото изпълнение и здравето на личността.

Проследява се влиянието на две значими личностни променливи, които убедително да доказали своите предикативни възможности в ред изследвания и които се приемат като релевантни от автора – тревожността и локуса на контрола. В духа и традицията на съвременните модели за стреса авторът третира взаимодействието личност- организационна среда, като подкрепя изградената от него концептуална рамка с убедителни статистически процедури и анализи. Интерпретациите и обобщенията, които прави, са отнесени към организационната реалност и са подходящи за прилагане в практиката.

Сред приносните моменти на монографията трябва да бъдат изведени концептуализацията и създаването на модел на изследване, който представя стреса като процес и подчертава взаимосвързаността между широк кръг променливи, прецизността при проверка на основните хипотези, както и препоръките относно индивидуалното справяне със стреса и насоките за организационно въздействие и промяна на средата. Установените закономерности са подходяща илюстрация за възможностите на психологията в предсказване на индивидуалното реагиране и справяне със стреса, както и за определяне на подходящите и ефективни начини за организационно подобряване, които помагат да се ограничат вредните последици от стреса.

В областта на организационната психология е и монографията “Човекът в организацията. Психологичен анализ” (2008 г., 222 страници). В нея се разглеждат водещи проблеми на организационната психология като мотивацията и управлението

на стреса, групите и тяхното функциониране, ефективността на организацията и нейната организационна култура, промените и съпротивите срещу тях, комуникациите, лидерството и вземането на решение, т.е. все проблеми, които установяват трайното и заслужено присъствие на доц. Валери Стоянов в тази област. Във всяка от деветте глави, които са центрирани около определен теоретичен проблем, се поставя акцент върху взаимодействието личност – група – организация и се отчитат както личностните особености, които определят реакциите и преживяванията в организационна среда, така и спецификата на самата организационна среда и процесите, които протичат в нея. Съществено внимание заслужават обобщението на съпротивите срещу промяната и отчитането на дефицита на време и информация, които характеризират вземането на решение в ред критични и екстремални ситуации.

Част от публикациите отразяват ролята на организационната среда като ключов фактор, който определя както реакциите на стреса, така и има директно или опосредствано влияние чрез кумулирания стрес върху ситуативната тревожност, неврастенията и депресията (публикации 22, 23, 25). Необходимо е да се подчертае, че при изследванията си доц. Стоянов успешно съчетава както анализа на организационната среда и оценките за нея, така и подчертава ролята на индивидуалните перцепции и различия в начините на реагиране и справяне със стреса и тревожността.

Публикациите, в които се анализират професионалният подбор, обучението и професионалната подготовка, в частност във висшите военни училища, също допринасят за изясняване на тези базисни за трудовата и организационната психология проблеми. В тях авторът обобщава собствения си практически опит, като извежда същевременно концептуални и методически изисквания към провеждането на подбора, обучението и оценяването (публикации 5, 6, 8, 16, 18, 28, 29, 35, 37, 39, 46, 48, 50, 51). В резултат на това са изведени предпоставките и възможностите за оптимизиране на психологичния подбор на кандидатите за обучение във ВВМУ и са определени насоките за оценка на ефективността при подготовката на кадри, както и за повишаване на тяхната управленска и лидерска компетентност. Очертан е професионалният профил на българския офицер от гражданското корабоплаване и са направени ред препоръки, които имат както практическа стойност за конкретната професионална дейност, така и могат да бъдат приложени при установяването на професионални профили в други дейности.

В монографията „Теория и практика на експерименталното психологично изследване” (2005 г.) доц. Стоянов разглежда принципите и структурата на провеждане

на експериментални изследвания, както и представя класификация на методите за изследване в психологията при отчитане на целите на изследването и особеностите на дейността на изследователя. В областта на експерименталната психология са и ред публикации, които са посветени на теорията, практиката и методология на емпиричните изследвания и допринасят за обяснение на основни проблеми при осъществяване на приложни изследвания.

Резюметата на научните трудове и изведените приноси отразяват реалното съдържание на публикациите, а приложеният списък на цитираните публикации доказва приносите на доц. Валери Стоянов към изследваните проблеми.

Лични впечатления

Впечатленията ми за личните и професионалните качества на доц. д-р Валери Стоянов са въз основа на сходни професионални интереси предимно в областта на стреса, лидерството и организационната култура, както и в резултат на директни контакти по време на научни форуми. Той се възприема като последователен и коректен изследовател, като авторитетен преподавател и като умел организатор и модератор на ежегодната конференция „Приложната психология в България”, организирана от ВСУ „Черноризец Храбър”. Научните му постижения и професионалните му качества заслужено му отреждат място в областта както на организационната, така и на експерименталната психология и допринасят за развитието на приложната психология у нас.

Заключение

Анализът на публикациите и отразените в тях постижения на доц. д-р Валери Стоянов ми дават основание да аргументирам и мотивирам високата си положителна оценка.

1. В своето научно творчество той изследва значими за психологическата теория и практика проблеми, като е налице както постоянство в изследването на дадени проблеми, така и плавен преход от едни към други изследователски търсения в различни области, които определят разнообразието и богатството от публикации. Това се доказва от публикации, които са релевантни не само за организационния контекст, но и за по-широкия социален контекст, като например психичните последици при пиратско нападение и продължително пленничество, психичното функциониране на водолази, качеството на живот при пациенти с онкологични заболявания, изследване на тревожността в училище. Приведените примери разкриват многопосочните търсения на

доц. В. Стоянов и свидетелстват на широтата на творческите му нагласи и възможности.

2. Проведените от него изследвания интегрират теория и практика, допринасят за утвърждаването на психологията като приложна дисциплина и очертават нейния принос към изясняване на ред проблеми, които са важни за организационната и социалната практика. Подчертана е ролята на експеримента в психологията и се очертават принципите и методите за провеждане на психологични изследвания.

3. Приносите на доц. В. Стоянов в организационната психология са в проблемни области, които са ключови и представителни за съвременното състояние на дисциплината, а именно управлението на професионалния стрес в организацията и на последиците от него, оценката на организационната среда и нейното влияние върху стреса, удовлетвореността и здравето на личността, вземане на решение. Съществено внимание заслужават обобщенията му относно изграждане на лидери и повишаването на лидерската компетентност във военна среда, моралността и организационната култура на въоръжените сили. Също така са изведени и насоките за подобряване на работата на общинските администрации, което на практика доказва обяснителните възможности на психологията при анализ и оценка на организационната ефективност.

4. Предложен е и е емпирично потвърден системен модел за изследване на стреса, който съдържа личностните детерминанти на стреса, проявите му и различията при справянето с него, кумулиращия ефект на стреса и влиянието му върху здравето на личността и организационната ефективност. Емпиричната проверка на предложения модел се осъществява при изследвания на работещи в пет професионални области, което позволява да се изведат както общи закономерности, така и различия в зависимост от професията и организационната среда.

5. Обобщенията, които се правят въз основа на емпирични изследвания и личния професионален опит в провеждането на подбора, подготовката и обучението на кадри във военноморския и гражданския флот разкриват водещите принципи и очертават спецификата в определена организационна среда, но едновременно с това могат да бъдат използвани и пренесени и в други организации и професионални сфери.

6. Налице са съществени констатации, които цялостно могат да се използват в системата на висшето образование и да подпомагат както фундаменталната, така и

специфичната подготовка не само на курсантите във висшите училища, но и на широк кръг висшисти, в това число психолози.

Посочените приноси ми дават основание с убеденост да предложа на уважаваното научно жури да присъди академичната длъжност “професор” на доц. д-р Валери Стоянов.

11.11.2011 г.

Проф. д.пс.н. Снежана Илиева